

ОБРАЗ Я І УЯВЛЕННЯ ПРО МАЙБУТНЄ У МОЛОДІ

Ольга Васильченко¹, Євген Бацман²

¹Доктор психологічних наук, професор, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: vasy14enko.olha@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-8072>

²Здобувач вищої освіти, Магістрант групи ПС-21м-зн (в), ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: evgen@gmail.com

SELF IMAGE AND IDEAS ABOUT THE FUTURE IN YOUNG PEOPLE

Olha Vasilchenko¹, Yeugen Batsman²

¹Doctor of sciences (Psychology), professor, KROK University, Kyiv, Ukraine, e-mail: vasy14enko.olha@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-8072>

²Master degree student, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: evgen@gmail.com

Анотація. Зроблена спроба розглянути та систематизувати науковий теоретичний матеріал з питання феномену майбутнього саме в контексті психологічних досліджень. Розкриті особливості проектування особистістю власного життя. Вивчені особливості взаємозумовленого впливу особистісних характеристик молодого людини, її структурних компонентів образу Я та їхній вплив на процес та зміст проектування власного майбутнього. Проектування власного життєвого шляху досить складний і тривалий процес, який передбачає побудову життєвого плану, який виникає лише тоді, коли предметом роздумів стає не лише кінцевий результат (сама мета, її досягнення), а й способи його досягнення, шлях, яким людина має намір слідувати, і ті об'єктивні та суб'єктивні ресурси (самооцінка), які їй для цього знадобляться. Відповідно проектування власного життя відбувається як на рівні особистісному – проектування себе у майбутньому; так і на рівні змістовно-операційному – проектування власних дій по досягненню бажаного майбутнього. Проблема проектування життєдіяльності у психології розвивається в рамках проблематики вивчення особливостей особистісної активності, орієнтованої на досягнення суб'єктом свідомо поставленої мети. Процес постановки мети та її реалізації цілеспрямованої дії утворює ту основу, де суб'єкт реалізує проектування свого життя. Проект, що вибудовується суб'єктом, інтерпретується як усвідомлюване проживання людиною мети, реалізація тих чи інших цінностей у поєднанні зі спрямованою на їхнє досягнення внутрішньої та зовнішньої активності суб'єкта. Психологічна наука не має чіткого трактування сутності феномена майбутнього. Проте, вона має розгорнуте психологічне трактування психологічних функцій майбутнього в житті людини. В рамках дослідження прийняття точка зору щодо основної функції майбутнього, яка полягає в забезпеченні смислової та часової перспективи особистості. В психологічній науці дані функції-характеристики розкриваються через категорію образу майбутнього. В рамках нашого дослідження ми погоджуємося з трактування, які розглядають образ майбутнього, як новоутворення, яке постає як прогноз, як реальна конструктивна життєва перспектива, як життєвий план особистості. Образ майбутнього є мультимодальним (що включає різні часові координати, емоційні і когнітивні процеси) конфігуратором, властивим як окремій особистості, так і групі загалом.

Ключові слова. образ я, я концепція, життєвий шлях, планування майбутнього, життєвий план.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 12

Abstract. *Temptatum est considerare et disponere materiam scientificam theoreticam in eventu phaenomeni futuri in conteftu investigationis psychologicae. Lineamenta propriae vitae propriae revelantur. Peculiarataes mutuae influentiae propriarum personarum adolescentium, eiusque structurae propriae imagines et earum influxus in processu et content future propriae designandi, investigantur. Iter proprium vitae destinare est processus potius multiplex et longus, qui involvit vitae consilium aedificandum, quod oritur solum cum agitur de consideration non solum effectus finalis (the goal, its achievement), but also the ways to achieve it, the path that a person intends to follow, and the objective and subjective resources (self-esteem) that he will need for this. Accordingly, the design of ones own life takes place at the personal level – the design of ones own actions to achieve the desired future. The process of setting a goal and its implementation of purposeful action forms the basis where the subject realizes the design of his life. The project built by the subject is interpreted as a person's conscious living of the goal, the realization of certain values in combination with the internal and external activity of the subject aimed at their achievement. Psychological science*

does not have a clear interpretation of the phenomenon of the future. However, it has a detailed psychological interpretation of the psychological functions of the future in human life. In the framework of the study, a point of view is adopted regarding the main function of the future, which is to provide a meaningful and temporal perspective of the individual. In psychological science, these functions-characteristics are revealed through the category of the image of the future. As part of our research, we agree with interpretations that consider the image of the future as a neoplasm that appears as a forecast, as a real constructive life perspective, as a life plan of an individual. The image of the future is a multimodal (which includes different time coordinates, emotional and cognitive and cognitive processes) configurator, characteristic of both an individual and a group in general.

Key words. *Self image, self concept, life path, future planning, life plan.*

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 12

Постановка проблеми. У сучасній науці позначений виражений інтерес до питань, пов'язаних з уявленням людини про власне майбутнє, процесами побудови образу майбутнього та його впливу на організацію життєвого шляху у зв'язку з наявністю протиріччя, що полягає в різниці між визнанням особливої ролі образу майбутнього в організації індивідуального життя людини та недостатньою вивченістю процесів породження образів майбутнього, включаючи і механізми детермінації (обумовленості) актуального буття людини її уявленнями про майбутнє. При цьому слід визнати справедливими вказівки на те, що нечисленність робіт у цій галузі не відповідає значущості психологічної категорії образу майбутнього для долі конкретної людини.

Все таки, здійснюючи певні дослідження феномену планування майбутнього, чимало авторів розглядають його через категорію життєвого плану. Поняття життєвого плану співвідноситься з поняттями самовизначення, побудови життєвого шляху, життєдіяльності, життєвого простору, життє будування. Аналіз робіт показує, що у більшості досліджень наголос робиться на формуванні життєвих планів старшокласників (О.Рапоцевич), студентів коледжів, вузів та випускників (І.Астаф'єва, Є.Максимова), підлітків (С.Махновець), особливих категорій (А.Напріс – засуджених молодіжного віку, Н.Васильєва – молодих інвалідів). Частина робіт присвячена дослідженню життєвих планів, створенню їхньої типології (І.Астаф'єва), частина – їх формуванню (Є.Максимова). Велика кількість робіт присвячена соціологічному аналізу

життєвих планів особистості під впливом об'єктивних факторів навколишнього світу (Л.Аза, Є.Головаха, М.Руткевич, О.Ручка, М.Тітма, Г.Чередніченко, В.Шубкін, Ф.Філіппов та ін.). Проте, варто вказати, що сучасній психологічній науці недостає робіт та наукового обґрунтування, яке б розкривало особливості уявлення про майбутнє у сучасній молоді. Особливої уваги потребують розробки питання детермінації образу Я у молоді. На наш погляд, саме цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психологічній науці життєвий шлях розглядається як різноспрямований та безперервний, як зв'язок суб'єктивного минулого та майбутнього. Один із найвідоміших психологів «середнього покоління», які працювали над проблемами життєвого шляху особистості, А.Кронік у своїх роботах синтезує наукові здобутки київської та інших шкіл, залишаючись головним пропагандистом «суб'єктивно-подійного підходу», оскільки предмет його досліджень – суб'єктивна картина життєвого шляху особистості [7].

Відповідно до Н.Логінової, у вивченні життєвого шляху можна виділити два аспекти, які відповідають двом головним напрямкам біографічних досліджень у психології: а) віковий аспект, розкриття загальних особливостей особистості на різних вікових щаблях; б) індивідуально-психологічний аспект, вивчення своєрідності психологічного розвитку конкретної, одиничної особистості. А.Адлер у своїх роботах використав поняття «життєвий план», пізніше замінивши його на «стиль життя» – унікальний спосіб адаптації індивіда до

життя, особливо у плані поставлених цілей та способів їх досягнення. За А.Адлером, люди завжди перебувають у русі до особистісно значимих життєвих цілей. Цілі, які люди ставлять перед собою, а також індивідуальні шляхи їх досягнення, дають ключ до розуміння того, яке значення люди надають своєму життю. Ці цілі значною мірою вибираються індивідуально, отже, люди здатні планувати свої дії та визначати власну долю [2].

Розглядаючи питання життєвого шляху, Ш.Бюллер, включає в неї категорію самоздійснення, самовиконання (синонім самореалізація), як основний механізм реалізації життєвого плану. Самоздійснення – результат життєвого шляху, коли «цінності та цілі, яких прагне людина усвідомлено чи неусвідомлено, отримали адекватну реалізацію». Самоздійснення, за Ш.Бюллер, можна досягти шляхом цілеспрямованого життя, завдяки творчості та творенню.

Якщо самореалізація розглядається Ш.Бюллер як момент, як, етап, як частина, то самоздійснення розуміється як результат і як процес, який у різні вікові періоди може виступати по-різному. Згідно з Ш.Бюллер життя людини має наступні фази життєвого циклу, кожна з яких відповідає за реалізацію життєвих завдань, в контексті життєвого плану. Перша фаза (від народження до 16-20 років) вважається періодом, що передує самовизначенню, і тому виноситься за межі життєвого шляху. Друга фаза (від 16-20 до 25-30 років) – період спроб людини у різних видах діяльності, пошуку супутника життя. На даному етапі людина реалізує спробу самовизначення. Складається свого роду прогноз на майбутнє. Третя фаза (від 25-30 до 45-50 років) – період зрілості. Даний період характеризується адекватністю життєвих очікувань, самооцінки, власних можливостей та здібностей. Також, це період підбиття перших підсумків. Четверта фаза (від 45-50 до 65-70 років) – фаза старіючого організму. Завершується чи наближається до завершення професійна діяльність. З

сім'ї йдуть дорослі діти, настає біологічне згасання. П'ята фаза (65-70 років до смерті) – старість. Більшість людей залишають свою професійну діяльність, внутрішній світ людей похилого віку звернений до минулого, про майбутнє вони думають із тривогою, передчуваючи близький кінець [4].

Згідно з С.Рубінштейном, життєвий шлях – це цілісне, безперервне явище, яке насамперед визначається етичними, моральними ставленням та відношенням людини до інших людей. Для С.Рубінштейна особистість людини – це її життєвий шлях, її діяльність на цьому життєвому шляху, діяльність, яка здатна змінити не тільки життя людини, а й світ навколо неї [11].

А.Наприс пише, що життєві плани в загальному вигляді розуміються як активність особистості, спрямована до майбутніх подій, які вже в теперішньому визначають поведінку та діяльність людини, зумовлюють зміну та розвиток її відносин з навколишньою дійсністю, у чому людина і виявляє себе як суб'єкт свого життєвого шляху [9].

І.Астаф'єва розглядає життєвий план як сукупність емоційно забарвлених рішень особистості відповідно до її головних цінностей і мотивів особистості про цілі та способи їх реалізації у значимих сферах життєдіяльності: професійна діяльність та кар'єра (професійно-кар'єрний план), створення сім'ї та розвиток себе як члена сім'ї, розвиток власних здібностей та взаємовідносин зі значимими іншими, саморозвиток. Також науковець виділяє компоненти життєвого плану: мотиваційно-організаційний (мотиви, цілі та засоби планів); емоційно-оцінний (емоційні переживання у зв'язку з плануванням) суб'єктний (уявлення про суб'єкт здійснення плану) [3].

Максимова О. вважає, що життєві плани – це конкретизація етапів життєвого самовизначення, що включає постановку цілей щодо майбутніх подій у житті індивіда на основі загальної та професійної спрямованості особистості, і прояс себе як

суб'єкта свого життєвого шляху. Життєвий шлях – система безперервних виборів у різних сферах життєдіяльності, пошук та визначення сенсу існування. Життєвий план, на думку О.Максимової, містить такі елементи: активність, мету і процес реалізації мети, мотиваційну сферу, спрямованість, уявлення про себе як про суб'єкт діяльності у всіх сферах життєдіяльності (професійна, сімейна, дозвілля і т.д.), навколишньому світі і своєму місці в ньому, сьогодення та майбутнє, можливості та шляхи саморозвитку і самовизначення. Життєві плани є проявом формування складного механізму цілепокладання, що реалізується в системі виборів у всіх сферах життєдіяльності, появи особистісних смислів, що дозволяють визначати ціннісні орієнтири та здійснювати поставлені цілі [8].

Абульханова-Славська К. пропонує розрізняти психологічну, особистісну та життєву перспективи як три різні поняття.

Психологічна (часова) перспектива – це когнітивна здатність передбачати майбутнє, прогнозувати його, уявляти себе у майбутньому.

Особистісна перспектива – не лише когнітивна здатність передбачати майбутнє, а й цілісна готовність щодо нього у теперішньому, установка на майбутнє (наприклад, готовність до труднощів у майбутньому, до невизначеності тощо.). Така перспектива може мати місце навіть у особистостей із когнітивно бідним, нерозчленованим, неусвідомленим уявленням про майбутнє. Особистісна перспектива відкривається за наявності як майбутніх можливостей, зрілості, так і в результаті готовності до несподіванок, труднощів, здібності до організації часу. Психологічну перспективу має той, хто здатний передбачати майбутнє, хто бачить особистісну перспективу, має життєвий досвід – особистісний потенціал [1].

Життєва перспектива – це не лише майбутні цілі, цінності, а й темп життєвого руху, оптимальність розвитку, зростання активності особистості. Звісно, утворення

життєвих перспектив відкриває і суб'єктивно-психологічну перспективу, проте наявність суб'єктивно-психологічних перспектив (спрямованість у майбутнє, усвідомлення майбутнього) ще свідчить про наявність потенціалу розвитку особистості, тобто життєвої перспективи (наприклад, у підлітків) У цьому праця, професія є найважливішими умовами самовизначення особистості, формування особистісної позиції людини.

Існуючі поки що визначення життєвої перспективи особистості свідчать про відсутність єдності у підході до вивчення цього феномену. Як зазначає Ю.Некрасова, деякі автори ототожнюють життєву перспективу із реалізацією мети. З цим можна погодитися лише частково, оскільки мета є ідеальний образ майбутньої діяльності, а життєві перспективи – як образи результатів діяльності, а й результати змін, які залежать від суб'єктивних зусиль. Було б правильніше розглядати життєву перспективу особистості через поняття «очікування», яке відображає не лише позитивні, а й негативні обставини життя особистості [10].

Життєва перспектива визначається Є.Головахою як «потенційна можливість розвитку особистості». При цьому життєва перспектива виступає і як неминучість проходження певних подій, змін у майбутньому житті особистості. Зокрема, проявом об'єктивних основ життєвої перспективи особистості є усвідомлення нею кінечності індивідуального існування [5].

На думку С.Ковальова, життєві перспективи є своєрідним «переглядом» буття, з фіксуванням у свідомості особистості різних подій, змін результатів діяльності протягом усього її життєвого шляху. Осмислення особистістю її буття виникає з того що образ майбутнього створює в суб'єкта стан готовності діяти певним способом, адекватним цьому осмисленню. Таким чином, підводячи підсумок відзначимо, що здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що конструювання

особистістю життєвого світу, шляху у роботах сучасних дослідників розглядається як процес формування ціннісно-сислової основи життєвого проекту та її подальшої продуктивної реалізації [6].

Формулювання цілей статті. Мета статті - розкрити взаємозв'язок і взаємовплив структурних компонентів образу Я молоді та особливостей проектування їхнього майбутнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження образу майбутнього передбачає осмислення його складових, які можна розподілити щонайменше на дві групи. До першої з них можна віднести індивідуальні очікування, що акумулюють надії конкретної людини, її зацікавленість у майбутньому, до другої – соціальні очікування, пов'язані з майбутнім суспільства, держави, людства загалом. В подальшому дослідженні, саме індивідуальні очікування будуть розглянуті нами в якості предмету. Як характеристики людського буття індивідуальні очікування аналізувалися в екзистенційній філософії. Так, наприклад, М.Хайдеггер називав турботою людську спрямованість у майбутнє, вважаючи її однією з основних характеристик буття. Продовжуючи теорію часового самоздійснення людської екзистенції, П. Сартр наголошує на його принциповій свободі по відношенню до майбутнього [12].

Людська зацікавленість у майбутньому, на його думку, має пасивну форму очікування та активну форму реалізації – проектування і втілення у життя проекту. Цю сторону індивідуальних очікувань ми позначимо як особистісний проект, поєднуючи у цьому понятті усі уявлення та плани, пов'язані з особистим життям людини, її близьких, мрії та плани на майбутнє. Проте, питанню проектування власного життя присвячений наступний, третій розділ нашого дослідження.

Як було вказано вище, на особливості очікування майбутнього, формування його образу, впливають

індивідуальні особливості людини. Попередній розділ нашого дослідження це наглядно продемонстрував. Ми показали, що людина має певний «Образ Я», який, з усіма його оцінками, уявленнями, самовідношенням визначає та впливає на особливості уявлення людини про власне майбутнє. Особливість даного взаємозв'язку, взаємозумовленості пояснюється тим, що «Образи Я» – це наші фундаментальні елементи самовизначення. Вони мають систематичний і глибокий вплив на те, як переробляється нами інформація, що стосується нашого «Я». Образ Я – не просто інтеграція минулих та справжніх дій. Це заява про свою відповідальність за майбутню поведінку у певній галузі. Таким чином, схеми «Я» визначають минуле і сучасне «Я», але, що більш важливо, вони визначають майбутні, можливі «Я». Найчастіше в «Я» містяться деякі ідеї щодо способів досягнення бажаного результату, плани та стратегії.

Отже, можливі «Я» – це те, що запускає «Я» у дію, намічає ймовірний курс дій. Можливі «Я» – це когнітивні мости між сьогоденням та майбутнім. Образ Я – це не набір уявлень про себе, які людина має в даний момент. Це – постійно активний масив знань про себе, що змінюється. Він змінюється в залежності від того, яке з цих уявлень було активізовано відповідними соціальними обставинами та від того, які уявлення були активізовані індивідом у його відгуку на поточний досвід.

Висновки. Зроблено такі висновки: Образ Я являється складним інтегративним особистісним утворенням, основна функція якого фіксація системи уявлень особистості про себе та на основі цих уявлень, самовідношення та самоствалення особистості до себе. «Образ Я» включає три головні виміри: «Актуальне Я» – те якою людина бачить себе в даний момент; «Бажане Я» – те якою б людина хотіла себе бачити; «Я, яке презентується іншим» – якою людина показує себе іншим. Усі три виміри співіснують у особистості, забезпечуючи її цілісність та розвиток. «Образ Я»

розглядається як набір всіх знань і уявлень про себе, включає в себе «хороші Я», «погані Я», надії на здобуття певних «Я», «Я», яких людина боїться і «Я», яким вона має бути та ін. Подібні уявлення про себе постійно доступні для усвідомлення. Питання майбутнього в тому чи іншому варіанті його інтерпретації виступає предметом психологічного дослідження. В психології не існує суто психологічного трактування сутності феномена майбутнього, оскільки це не психологічна категорія. Натомість, існує розгорнуте психологічне трактування психологічних функцій майбутнього в житті людини. Ми погоджуємося, який вказує, що основною функцією психологічного майбутнього є забезпечення смислової та часової перспективи особистості. В психологічній науці дані функції-характеристики розкриваються через категорію образу майбутнього. В рамках нашого дослідження ми погоджуємося з трактування, які розглядають образ майбутнього, як новоутворення, яке постає як прогноз, як реальна конструктивна життєва перспектива, як життєвий план особистості.

Теоретична частини показала взаємозв'язок між проектуванням життя та особливостями образу Я молоді. Доведено, що уявлення про себе, свої можливості, само сприйняття, не лише впливають, але і визначають зміст життєпроекування, тому в рамках нашої програми, один з її блоків був спрямований на розвиток позитивного самовідношення та самосприйняття молодих людей, як психологічної основи їхнього подальшого життєпланування.

Література :

1. Абульханова-Славская К. (2011). Стратегия жизни. 160 с.
2. Адлер А. (2015). Практика и теория индивидуальной психологии. Академический Проект. 240 с.
3. Астафьева И. (2010). Содержание и структура жизненных планов, нацеленных на личностный рост, у студентов-выпускников. 348с.
4. Бюллер Ш. (1968). Жизненный путь человека. 158с.
5. Головаха Е. (1984). Психологическое время личности. 127с.
6. Ковальова С. (1998). Психология современной семьи. 134с.
7. Кроник А. (2008). Каузометрия: методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. 210 с.
8. Максимова О. (2005). Развитие личности и ее жизненный путь. 282 с.
9. Наприс А. (1997). Психологическая характеристика личностных жизненных планов и их влияние на поведение осужденных молодежного возраста. 219 с.
10. Некрасова Ю. (2006). Лечение творчеством. 225 с.
11. Рубинштейн С. (2002). Основы общей психологии. 720 с.
12. Хайдеггер М. (2015). Бытие и время. 460 с.

Reference:

1. Abulkhanova-Slavskaya K. Strategy of life. M.: Mysl, 2011. 160s.
2. Adler A. Practice and theory of individual psychology. Academic Project 2015. 250s.
3. Astafieva I. The content and structure of life plans aimed at personal growth among graduate students. 2010. 348s.
4. Buller Sh. Life is a drinking man. 1968. 150s.
5. Glovakha E. Psychological time of personality. 1984. 127s.
6. Kovaleva S. Psychology of the modern family. 1998. 134s.
7. Khornyk A. Causometry: methods of self-knowledge, psychodiagnostics and psychotherapy in the psychology of the life path. 2008. 210s.
8. Maksimova O. Personality development and its life path. 2005. 282s.
9. Napris A. Psychological characteristics of personal life plans and their influence on the behavior of convicted youth. 1997. 219s.
10. Nekrasova Y. Healing with creativity. 2006. 225s.
11. Rubinstein S. Fundamentals of general psychology. 2002. 720s.
12. Heidegger M. Being and time. 2015. 460s.